

6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : «Современное слово», 2005. – 720 с.
7. Самойлов Е. Я. Формирование приёмов продуктивного мышления школьников при обучении физики : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания / Самойлов Евгений Алексеевич; Самарский государственный педагогический университет. – Самара, 1994. – 190 с.
8. Скафа О. Задача як форма і засіб формування евристичної діяльності // Рідна школа. – 2003. – № 7. – С. 43–46.
9. Фридман Л. М. Логико-психологический анализ школьных учебных задач / Л. М. Фридман. – М. : Педагогика, 1977. – 208 с.
10. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика : Теория и технология креативного обучения / А.В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

Ловьянова И.В., Слюсаренко Н.А.

**Подготовка будущих учителей к использованию эвристических методов
в профильном обучении старшеклассников**

В статье рассматривается проблема овладения студентами педагогических вузов приемами решения учебных задач на занятиях по естественным дисциплинам с целью их комплексной методической подготовки к обучению решению задач учащихся старших классов профильной школы. В данной статье рассматриваются требования к составлению систем учебных задач, эвристические методы и приемы решения задач. Приводятся примеры овладения эвристическими приемами при решении задач физики.

Ключевые слова: система учебных задач, эвристические методы, эвристические приемы, решение задач.

Lovyanova I.V., Slyusarenko M.A.

**Training of future teachers for the use of heuristic methods
in the profile educating of senior pupils**

The article focuses on the problem of capture by the students of pedagogical institute of higher education by the methods of decision of training tasks. Their preparation for the capture of methods in the occupations on natural disciplines. Aim of capture by methods is complex methodical preparation of students to teaching in the senior classes of profile school. In this article the requirements for the composition of the systems of the training tasks of different authors are examined. The heuristic methods are described: a brainstorm, heuristic questions, multidimensional matrices, free associations and other. The systems of basic heuristic receptions from the point of view of different authors are represented. Examples of mastery of heuristic methods with the solution of the problems of physics are given. The basic idea of the article in the fact that it is necessary in the systematic training of the future teachers of naturally-mathematical disciplines to include questions of armament with their knowledge about the composition of the systems of tasks, directed toward forming of one or other concept, skill, the method of operation, etc. The prospects for further studies we see into: to the systematic training of students for the composition of the systems of tasks for the evaluation, the dimensionality, the similarity, the tasks of experimental nature, intersubject content.

Key words: the system of training tasks, heuristic methods, heuristic receptions, decision of tasks.

Подано до редакції 26.03.2014.

УДК: 37.015.3+159.942+37+37.036

© 2014

Михайлова О.Л.

ЗВ'ЯЗОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КРЕАТИВНОЇ СФЕРИ УЧНІВ З ЕМПАТІЙНИМИ ЯКОСТЯМИ ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядається проблема взаємозв'язку емпатійних якостей вчителя з розвитком інтелектуально-креативних здібностей учнів. Розглядається взаємозв'язок інтелектуальної та креативної сфери, визначається необхідність їх поєднання у інтегровану систему. Висвітлюється питання необхідності включення вчителя до емоційної сфери та визначення ним атмосфери у рамках класного колективу для керування навчально-виховним процесом. Також розглядаються питання сили прояву емпатії та відмічається вплив цієї якості вчителя на його професійну діяльність взагалі.

Ключові слова: емпатія, навчання, інтелектуально-креативні здібності.

Постановка проблеми у загальному вигляді... пов'язана з тим, що у сучасному суспільстві, в тому числі – у межах України, інформаційні ресурси є доступними для широких верств населення. Відтак, під час навчання школярів важливим є, в першу чергу, усвідомлення вектору, за якими потрібно розширювати знання. Такий підхід відрізняється від звичного “вчитель завжди правий”, що був характерним у ситуації, в якій один підручник та один педагог були основними джерелами інформації для учня. У рамках сучасності, подібне знехтування широтою інформаційних ресурсів є дещо неактуальним. Коли йде мова про розвиток інтелектуальної креативності учнів та формування цілісної особистості й сучасної людини, то обмеження джерел інформації взагалі можливо вважати загрозовим та таким, що не йтиме на користь процесу, а навпаки – гальмуватиме його.

Перехід до дещо рекомендаційного характеру навчання, у якому вчитель в більшій мірі спрямовує учнів до джерел нових для них знань, ускладнюється тим, що потребує більшого залучення педагога до емоційної сфери учнівського колективу. Окрім цього, учень є включеним до навчально-виховного процесу з усіма особливостями його характеру, емоційного стану та здатностями. У межах суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчитель повинен сприймати будь-які зміни в настрої цілого колективу і кожного окремого його учасника.

Конфлікти, що виникають у будь-якому учнівському колективі, мають бути помічені до того, як стануть на заваді інтересам навчально-виховного процесу та спричинять погіршення загального емоційного стану у рамках конкретного учня, певного класу та школи. Для того, щоб впливати на ці процеси з достатньою ефективністю, вчитель має усвідомлювати та сприймати емоційне напруження у колективі, а також уміти демонструвати адекватні реакції у відповідь на них.

Зазначимо, що теперішній час проявляє себе неусталеним у емоційній сфері, особливо, якщо мова йде про підлітків, з їх власними емоційними проблемами, що спричинені особливостями цього періоду їхнього розвитку. Нестабільність зовнішнього середовища стикається із внутрішньою та, в результаті, негативно впливає на навчально-виховний процес і активність проявів власної зацікавленості учнів у отриманні нових знань, умінь та навичок.

Відтак, для вчителя сучасної школи необхідним є високий розвиток емпатійних якостей для того, щоб мати можливість дійсно впливати на розвиток інтелектуальної креативності учнів та покращення якості всього навчально-виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... свідчить про те, що питання впливу на протікання навчально-виховного процесу завдяки усвідомленню педагогом змін в емоційному стані учнів цікавить багатьох науковців. Багато сучасних дослідників, в тому числі Г.М.Свідерська, Т.В.Матвійчик, О.В.Тютяєва та ін., звертаються до цього питання у своїй роботі та висвітлюють проблему необхідності залучення учителів до активної участі в регулюванні емоційної сфери учнівського колективу для більшого педагогічного впливу, у тому числі, щодо розвитку здібностей, що мають відношення до інтелектуальної креативності.

Таким чином, емпатійні якості вчителя стають саме тим фактором, наявність якого потребує додаткової уваги. Це не в останню чергу визначається тим, що емоційна сфера пов'язана з усіма іншими, в тому числі й інтелектуальною, та відображає вміння правильно сприймати дійсність та скеровувати свої дії у рамках навчально-виховного процесу та впливу на нього [2; 4].

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає у визначенні взаємозв'язку інтелектуально-креативної сфери учнів з емпатійними якостями вчителя, а також у простеженні їхнього позитивного навчально-виховного впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження... потрібно розпочати з того, що реалізація потенціалу (творчого та професійного) в певній мірі залежить від атмосфери у колективі та власного емоційного стану учня, а отже способи впливу на нього стають першочерговим завданням, яке вирішує вчитель.

Інтелектуально-креативну сферу ми розглядаємо як комплексну категорію. Відтак необхідно зупинитися більш детально на визначенні її розуміння у контексті даної статті.

Проблема полягає в тому, що, не дивлячись на довгий період існування терміну «креативність», а також його поширення, єдиної точки зору щодо його визначення науковці так і не досягли. Так, наприклад, досі не є до кінця визначеним те, чи є творчість та креативність єдиним процесом.

Є.П.Ільїн відмічав, що творчі здібності та можливість їх сприйняття та розуміння не є точно визначеними процесами, а також є занадто невід'ємними від поведінки особистості. Взагалі для того, щоб можливо було розрізнити поняття креативності та творчості, а також особливості їх проявів у достатньо широкому аспекті. Особливо, коли питання стосується саме двох перших характеристик, тобто креативності та творчості.

Те ж стосується й поєднання креативності (а також творчості, в тому разі, якщо ці поняття розглядаються як одне ціле) з інтелектуальною сферою і навпаки.

Кожний дослідник, в залежності від того, чи стосується його робота саме цього питання, має можливість розглянути його з того боку, який вважає доцільним саме для свого дослідження. В жодному разі не є можливим повне та докорінне вивчення всього процесу, то оскільки в цьому разі виникає ситуація, коли модель процесу буде настільки ж складною, як і сам процес.

Відтак, фактично, ми повинні будемо повернутися до особистості учня у всій її повноті, не маючи можливості виділити з неї ті якості, які вважаємо достатньо значущими у рамках навчально-виховного процесу. Таким чином, спрощення та розмежування понять не відбудеться.

Деякі дослідники вважають, що роль інтелекту в проявах творчої активності особистості має вторинний характер, а основою стають риси характеру та рівень їх прояву [1].

В деякій мірі подібна точка зору перекликається з поєднанням інтелекту та креативності, як вбачав ще Дж.Гілфорд, який саме людське мислення поділяв на конвергентне та дивергентне, в залежності від того, яким саме способом вирішується та чи інша проблема. Завдяки знаходженню в складній ситуації найбільш оптимального та єдиного варіанту її подолання або завдяки підбору великої кількості різноманітних варіантів, які можуть призвести до вирішення проблеми.

Дж.Гілфорд виділяв такі основні параметри креативності, як:

1) оригінальність;

- 2) семантична гнучкість;
- 3) образна адаптивна гнучкість;
- 4) семантична спонтанна гнучкість.

В подальшому він виокремив шість параметрів креативності, шість здібностей, що впливають на цей процес:

- 1) до знаходження та постановки проблеми;
- 2) до генерування великої кількості ідей;
- 3) до створення різних ідей;
- 4) до нестандартного реагування на подразники;
- 5) до удосконалення об'єкту додаванням деталей;
- 6) до аналізу та синтезу.

У той же час дослідження Дж.Гілфорда в більш пізні часи були визнані не достатньо ґрунтовними через те, що вимірюючи рівень креативності він, фактично, у більшому степені вимірював рівень IQ.

Потрібно відмітити, що не всі науковці дотримуються саме такої точки зору. Існує чимало дослідників, що відокремлюють креативність не тільки від інтелектуального розвитку, а й від творчості, вбачаючи в ній не кінцеву здібність до творіння, а потенціал до прояву творчої активності. Така точка зору розглядалася як в минулих, так в теперішніх наукових працях, які стосуються цього питання [6; 8].

Проблема багатьох понять, що отримали широко розповсюдження до того, як були досліджені у достатній мірі, як це відбулося з креативністю, у тому, що вони почали використовуватися у широкому сенсі до визначення основної сутності.

В той час, як розуміння емпатії майже не відрізняється в різних галузях науки, розуміння креативних здібностей може відрізнитися докорінно.

Креативність та інтелект у нерозривному зв'язку також розглядали ще такі дослідники, як М.Воллах, Н. Коган та С.Рубінштейн, які в багатьох випадках вважали неможливим прояви достатнього рівня креативних здібностей без розвиненості інтелектуальної «бази», яка б надала можливості цим здібностям активно проявлятися у повсякденній та професійній діяльності людини.

Дослідники в деяких випадках не дійшли однієї думки, щодо значущості взаємозв'язку цих понять і можливості знехтувати ним, деякі з них дотримувалися точки зору, яка говорить про те.

У той же час, необхідно визнавати, що відокремити одні якості від інших неможливо, так як вони всі є інтегрованими в особистості. Таким чином, інтелект є важливим показником, але не може точно відповідати креативності й слугувати мірилом для визначення її рівня.

У рамках даної статті та навчально-виховного процесу ми маємо розглядати інтелектуально-креативні здібності як комплексну категорію, тобто, ми не можемо відділити інтелект та його вплив на формування тих чи інших здібностей особистості, особливо – креативності, як складової процесу творчості та професійної самореалізації. У той же час, ми не можемо встановлювати пряму залежність між рівнем інтелекту та креативністю.

Справедливим стає питання щодо необхідності поєднання та комплексного розгляду інтелектуально-креативної сфери взагалі. У цьому випадку маємо відмітити те, що людина та її психічні процеси не можуть бути штучно розведені.

Навчально-виховний процес стосується всіх частин "сутності" людини, зрозуміло, що неможливо розвивати одні якості, обминаючи увагою інші, так само як неможливо и не потрібно повністю поділяти навчання та виховання, оскільки мета цього процесу – гармонійно розвинена особистість, яка може існувати у соціумі та бути дійсним та корисним для суспільства суб'єктом.

Відтак, не тільки інтелект та креативність поєднуються у єдину систему, а й емпатійні прояви, що фіксують та контролюють протікання емоційних процесів як у випадку кожної окремої особистості, так і в разі розгляду цілого шкільного колективу.

Коли ми розглядаємо взаємозв'язок емпатії вчителя та її вплив на інтелектуально-креативні здібності учнів, ми маємо усвідомлювати, що категоричність у підході можливості чи неможливості розвитку емпатійних якостей є небажаною.

Відтак, в разі прийняття такої точки зору, де вказані вище якості є природженими та не можуть бути розвинені, ми повинні будемо визнати, що не всі вчителі взагалі зможуть впливати на розвиток інтелектуально-креативних здібностей учнів, а, отже знецінюватимемо і ефективність навчально-виховного процесу у цьому аспекті.

Зрозуміло, що людина, яка взагалі не здатна до професійної діяльності вчителя у рамках відсутності в неї навіть намагання розвинути у себе емпатійні здібності, скоріш за все, буде "відсіяна" ще на перших етапах свого навчання у педагогічному ВНЗ, через "прірву" між її власними бажаннями та реальним положенням речей.

Водночас ми повинні враховувати те, що не всі майбутні вчителі – студенти педагогічних ВНЗ – мають однаковий життєвий досвід та розвиненість емпатійних та комунікативних навичок.

Відомо, що людина не народжується з безумовним вмінням сприймати та аналізувати емоційний стан інших. Навіть при достатньо високих природжених якостях дитина спочатку навчається відокремлювати свої емоції від емоцій інших, спостерігати та реагувати так, як це є прийнятним у тому суспільному середовищі, в якому вона зростає.

Подальше життя у соціумі надає людині нових знань та навичок у сприйнятті та розумінні емоційного стану її довколишніх [5].

Процес отримання комунікативних навичок є незупинним, проте різне оточення може сформувати категорично-відмінні стилі реагування на емоційні подразники або зробити людину "сліпою" до стану інших. У той же час, навіть високий рівень уваги до емоцій оточуючих людей, не завжди є процесом, який усвідомлюється на аналітичному рівні. Фактично, людина просто "знає", які дії будуть адекватними в даному випадку, а які – ні.

Вчитель, у свою чергу, має поділяти та виокремлювати реакції учнів не тільки на інтуїтивному рівні, тому що у рамках навчально-виховного процесу більш ефективним буде підхід, у якому педагог більш ґрунтовно спирається на власні почуття, маючи деяку теоретичну базу з цього питання.

Ми постійно підкреслюємо, що вчитель повинен сприймати емоції не тільки кожного конкретного учня, а й класу в цілому. Оскільки саме учнівський колектив визначає комфортність психологічної атмосфери, причому – не тільки у разі безпосередньої присутності вчителя.

Відтак, позитивні відносини у всьому класі позитивно впливають на якість навчально-виховного процесу взагалі та, конкретно, на успішність розвитку інтелектуально-креативних здібностей учнів.

Як було в свій час відмічено В.В.Репкіним та А.К.Дусавицьким, у сформованому класному колективі суперечки вирішуються без занадто сильного емоційного напруження. Тому вчитель має намагатися створити такі умови, за яких колектив буде сформованим на засадах психологічного комфорту всіх сторін, спираючись при цьому на емпатію та вміння прогнозувати і відчувати емоції інших [2].

Водночас з цим, ми не можемо не відмітити також фактор визначення рівня прояву емпатійних здібностей та його необхідність для вчителя. В першу чергу, педагог є викладачем власного предмету. Він працює з учнівським колективом та повинен реалізовувати поставлену навчально-виховну мету шкільного курсу.

Вчитель має вміти виокремлювати власні емоції та оцінювати реакції учнів з точки зору аналізу й логіки, не забуваючи при цьому про те, що розвиток інтелектуально-креативних здібностей передбачається у рамках предмету, який має бути викладений у достатньому обсязі і форматі.

У той же час саме подібне поєднання може виникнути у тому разі, якщо власні емпатичні здібності особистості досягають найвищого рівня, відтак стаючи не позитивною рушійною силою процесу, а негативним фактором, що стоїть на заваді роботі вчителя з класним колективом [3; 7].

Тому, емпатія вчителя одночасно має проявлятися в достатній мірі, але при цьому не досягати найвищого рівня.

Для педагога потрібно відчувати межу між тим, де розуміння ним чужих емоцій сприяє поставленій меті навчально-виховного процесу та розвитку інтелектуально-креативних здібностей учнів, а де – ризикує виступити як фактор гальмування цього процесу.

Висновки... полягають у тому, що емпатійні здібності вчителя впливають на розвиток інтелектуально-креативних здібностей учнів, а також можуть бути розвинені під час його підготовки до навчально-виховної діяльності. Нашим подальшим завданням є конкретизація рівнів емпатійних проявів та встановлення способів додаткового розвитку емпатійних якостей майбутніх учителів.

Література

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная проблема творчества / Диана Борисовна Богоявленская. – Ростов: Изд-во РГУ, 1983. – 173 с.
2. Василишина Т.В. Эмпатия как фактор эффективности педагогического сплкування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / Т.В. Василишина; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2000. – 20 с.
3. Василюк Ф.Е. Уровни построения переживания и методы психологической науки / Федор Ефимович Василюк // Вопросы психологии – 1988. – № 5. – С. 27-37.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман. – М. : «Манн, Иванов и Фербер», 2013. – 560 с.
5. Кузьмина Валентина Петровна. Формирование эмпатии у младших школьников к сверстникам в зависимости от детско-родительских отношений в семье : дис. ... канд. пед. наук : 19.00.07 / Валентина Петровна. Кузьмина – Н. Новгород, 1999. – 137 с.
6. Матюшкин А.М. Мышление. Обучение. Творчество / Алексей Михайлович Матюшкин. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2003. – 720 с.
7. Орлов А.Б., Хазанова М.А. Феномены эмпатии и конгруэнтности // Вопросы психологии. – 1993. – № 4. – С. 68-73.

8. Ярошевский М. Г. Психология творчества и творчество в психологии // Вопросы психологии / Михаил Григорьевич Ярошевский. – № 6, 1985. – С. 14-16.

Михайлова О.Л.

Связь интеллектуально-креативной сферы учеников с эмпатическими качествами учителя

В статье рассматривается проблема взаимосвязи эмпатических качеств учителя с развитием интеллектуально-креативных способностей учеников. Рассматривается связь интеллектуальной и креативной сферы, определяется необходимость объединения их в интегрированную систему. Освещается вопрос необходимости вовлечения учителя в эмоциональную сферу и определение ним атмосферы в рамках классного коллектива для управления учебно-воспитательным процессом. Также рассматривается вопрос силы проявления эмпатии и отмечается воздействие этого качества учителя на всю его профессиональную деятельность.

Ключевые слова: эмпатия, обучение, интеллектуально-креативные способности.

Mihailova O.L.

Connection intellectually-creative sphere of pupils with teachers' empathy

The article focuses on providing of connection between teachers' empathy and develop intellectually-creative abilities of pupils. In this article define the concept of empathy and considered different approaches concerning the possibility of empathy evolve.

This article considered questions of teachers' influence for emotional atmosphere of the pupils' school group. Determine the need for understanding emotional condition of another person in the teachers' work, especially in the develop intellectually-creative abilities of pupils. The author speaks of very strong importance to consider the interests of all pupils in the school group and education process. This leads to question of democratic school and the role of the teacher in the new age of education.

In the article expressed doubt about the high level of empathy abilities. Author says the risk of strong emotional involvement. That risk is inappropriate in the teachers' work, because teacher must work with all of pupils and control they emotional sphere.

In this way teachers' empathy has the high necessary value for education process. Not least, because the emotional sphere and positive condition of pupils bond with others sphere. And that include the intellectually-creative abilities.

Author says about high influence of teachers' empathy for this process. But, the author also says about "too much" level of empathy abilities. When teacher show that level — the emotional involvement with single pupils disturb the education process and that is not desirable result what we want.

Author of this article says about the teachers' influence for emotional atmosphere of the pupils' school group and focuses of the problems with correlation and connection this process with intellectually-creative abilities of pupils in the modern age of education system in the Ukraine.

Findings of this article consist in the perspective for future researches in the right direction for develop intellectually-creative abilities of pupils.

Key words: empathy, education, intellectually-creative abilities.

Подано до редакції 10.03.2014.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф.Курлянд З.Н.

УДК 37.026:37.041:37.04(043.5)

© 2014

Харькова Є.Д.

УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто умови оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів, а також шляхи поповнення необхідних знань та удосконалення вмінь для оперування даними педагогічної діагностики з метою підвищення ефективності навчання учнів, оволодіння сучасним діагностичним інструментарієм, у тому числі інформаційними діагностичними технологіями.

Ключові слова: професійна компетентність, педагогічна підтримка, оперативний зворотній зв'язок, рефлексивна поведінка, адекватна самооцінка, діагностичні технології.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Як свідчить аналіз педагогічних досліджень (В. Євдокимов, Л. Карпова, В. Лозова, Л. Петриченко, О. Пехота, І. Прокопенко та ін.), ефективність навчання школярів залежить від компетентного вчителя, його науково-методичної підготовки. У контексті нашого дослідження компетентність учителя початкових класів насамперед виявляється в наявності в нього знань та вмінь оперувати даними педагогічної діагностики для підвищення ефективності навчання учнів у цілому та оптимізації їх самостійної діяльності зокрема, оволодіння сучасним діагностичним інструментарієм, у тому числі інформаційними діагностичними технологіями.

Проведені нами спостереження дали можливість дійти висновку, що такий стан професійної компетентності вчителів щодо використання різних інформаційних джерел негативно впливає на ефективність застосування програмних засобів навчання, а також відсутність оперативного зворотнього зв'язку і надання дітям педагогічної підтримки. Зважаючи на це, нами розкрито три умови оптимізації самостійної навчальної діяльності молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Як свідчить аналіз педагогічних досліджень (Ю. Бабанського, В. Беспалька, Б. Бітінаса, Л. Божович, М. Голубєва С. Гончаренка, Л. Карпова, В. Лозова, Л. Петриченко, О. Пехота, І. Прокопенко, В. Євдокимова, Т. Ільїної, І. Лернера, П. Підкасистого, О. Попової, І. Харламова, К. Інгенкампа, О. Кочетова, І. Підласого), ефективність навчання школярів залежить від компетентного вчителя, його науково-методичної підготовки. У контексті нашого